

Гусак Ю. Сучасні підходи до розуміння змісту і сутності поняття «освітня автономність». *Освіта. Інноватика. Практика*, 2023. Том 11, № 6. С. 44-48. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i6-007>

Husak Yu. Suchasni pidkhody do rozuminnia zmistu i sutnosti poniattia «osvitnia avtonomnist» [Modern approaches to understanding the content and essence of the concept of «educational autonomy»]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2023. Vol. 11, No 6. S. 44-48. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i6-007>

УДК 373.01-021.464

DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i6-007

Юлія ГУСАК

Інститут педагогіки НАПН України, Україна

<https://orcid.org/0009-0003-7662-8718>

gusak.yu@meta.ua

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ І СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ОСВІТНЯ АВТОНОМНІСТЬ»

Анотація. Задля успішної самореалізації у сучасному глобалізованому суспільстві випускники закладів загальної середньої освіти мають уміти не лише ставити цілі і досягати їх, а й бути готовими вчитися впродовж життя, здобувати й поглиблювати свої знання, уміння і навички, прагнути самостійно пізнавати світ, самостійно контролювати рівень здобутих освітніх результатів, здійснювати рефлексію власної освітньої діяльності. Реалізація зазначеного можлива лише за умов цілеспрямованого формування і розвитку в учнів закладів загальної середньої освітньої автономності. Мета статті полягає в уточненні змісту і сутності поняття «освітня автономність» у науковій педагогічній літературі. Досягнення сформульованої мети передбачає використання наступних наукових методів дослідження, а саме: теоретичний аналіз наукової педагогічної літератури, поняттєво-категорійний аналіз, метод дискурсивної рефлексії. Узагальнюючи результати теоретичного аналізу наукової педагогічної літератури маємо зазначити, що основу освітньої автономності складає така ключова компетентність як навчання впродовж життя. Формування освітньої автономності учнів в закладах загальної середньої освіти має бути цілеспрямованим, оскільки високий рівень сформованості досліджуваного дидактичного феномена надає їм можливість бути більш адаптованими до швидкозмінних умов життя в сучасному глобалізованому суспільстві, здатними усвідомлювати важливість здобуття нових знань, умінь і навичок, а також готовими до безперервної освіти. Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що підходи, технології, методи і методики, які вчителі застосовують для формування і розвитку в учнів закладів загальної середньої освіти освітньої автономності, забезпечують також сприятливі умови для набуття ними навичок критичного мислення і креативності. Учні вчаться добирати й аналізувати інформацію, зіставляти факти, робити обґрунтовані висновки і приймати виважені рішення, а також продукувати нові ідеї і знаходити нові способи розв'язання стандартних і нестандартних проблем. Освітня автономність невіддільно пов'язана з навчальною мотивацією. Учні, які вирізняються високим рівнем навчальної мотивації, здатні і готові брати відповідальність за власну освітню діяльність, справлятися з труднощами, долати перешкоди в досягненні мети. Варто також зазначити, що одним із центральних структурних компонентів освітньої автономності є здатність до самоконтролю і саморегуляції. Вважаємо, що учні, які вирізняються високим рівнем освітньої автономності, здатні контролювати власні емоції, власні дії і поведінку.

Ключові слова: автономність; загальна середня освіта; когнітивна автономність; освітня автономність; освітня автономність учнів закладів загальної середньої освіти; заклади загальної середньої освіти; навчальна автономія; навчання впродовж життя; учні закладів загальної середньої освіти.

Yuliia HUSAK

Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0003-7662-8718>

gusak.yu@meta.ua

MODERN APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONTENT AND ESSENCE OF THE CONCEPT OF «EDUCATIONAL AUTONOMY»

Abstract. For successful self-realisation in today's globalised society, graduates of general secondary educational institutions should be able not only to set goals and achieve them, but also to be ready to learn throughout life, to acquire and deepen their knowledge, skills and abilities, to strive to learn about the world on their own, to independently control the level of obtained educational results, and to reflect on their own educational activities. This can be fulfilled under the conditions of purposeful formation and development of educational autonomy among students of general secondary educational institutions. The purpose of the article is to clarify the content and essence of the concept of "educational autonomy" in the scientific pedagogical literature. Achieving this goal involves the use of the following scientific research methods, namely: theoretical analysis of scientific pedagogical literature, conceptual and categorical analysis, and the method of discursive reflection. Summarising the results of the theoretical analysis of scientific pedagogical literature, it should be noted that such a key competence as a learning to learn competence is a structural component of educational autonomy. The purposeful formation of students' educational autonomy in general secondary educational institutions enables them to be more adapted to the rapidly changing conditions of life in today's globalised society, to be aware of the importance of acquiring new knowledge, skills and abilities, and to be ready for lifelong learning. The purposeful formation of educational autonomy also contributes to the development of critical thinking and creativity skills. The approaches, technologies, methods and techniques that teachers use to develop educational autonomy among students of general secondary schools also provide favourable conditions for students to acquire critical thinking and creativity skills. Students learn how to select and analyse information, compare facts, draw reasonable conclusions, and make informed decisions. Moreover, students learn to generate new ideas and find new ways to solve standard and non-standard problems. Educational autonomy is inextricably linked to learning motivation. Students with a high level of learning motivation are able and willing to take responsibility for their own educational activities, cope with difficulties, and overcome obstacles to achieving their goals. It should be also noted that one of the central structural components of educational autonomy is the ability to self-control and self-regulation. We believe that students with a high level of educational autonomy are able to control their emotions, actions, and behaviour.

Keywords: *autonomy; general secondary education; cognitive autonomy; educational autonomy; educational autonomy of general secondary schoolchildren; general secondary educational institutions; learning autonomy; learning to learn competence; general secondary schoolchildren.*

Постановка проблеми. Задля успішної самореалізації у сучасному глобалізованому суспільстві випускники закладів загальної освіти мають уміти не лише ставити цілі і досягати їх, а й бути готовими вчитися протягом життя, здобувати й поглиблювати свої знання, уміння і навички, прагнути самостійно пізнавати світ, контролювати рівень здобутих освітніх результатів, здійснювати рефлексію власної освітньої діяльності. Реалізація зазначеного можлива за умов цілеспрямованого формування і розвитку в учнів закладів загальної середньої освіти освітньої автономності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми засвідчує підвищення інтересу до проблеми формування освітньої автономності здобувачів освіти різного рівня (у тому числі й учнів закладів загальної середньої освіти) серед українських учених (О. Бевз, І. Ветрова, О. Герасимова, Т. Гурлева, Н. Дмитренко, О. Заверуха, О. Малихін, І. Михайлова, Р. Попов, Т. Северина, І. Сіняговська). Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, дотичних до досліджуваної нами проблеми, вважаємо за доцільне продовжувати її вивчення. Відсутність єдиного уніфікованого підходу до розуміння змісту і сутності такого дидактичного феномену як «освітня автономність» зумовлює потребу комплексного поняттєво-категорійного аналізу наукової педагогічної літератури й уточнення змісту і сутності поняття «освітня автономність».

Мета дослідження. Мета статті полягає в уточненні змісту і сутності поняття «освітня автономність» у науковій педагогічній літературі.

Методи дослідження. Досягнення сформульованої мети передбачає використання наступних наукових методів дослідження, а саме: теоретичний аналіз наукової педагогічної літератури, поняттєво-категорійний аналіз, метод дискурсивної рефлексії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті нашого дослідження теоретичним підґрунтям поняттєво-категорійного аналізу науково-педагогічної літератури стали наукові доробки сучасних українських учених, які вивчають різні аспекти формування і розвитку освітньої автономності здобувачів освіти різного рівня (у тому числі й учнів закладів загальної середньої освіти), а саме: психологічний розвиток автономності підлітків (О. Заверуха), формування автономності як рушійної сили особистісного зростання (Т. Гурлева); розвиток автономії вчителя іноземної мови (І. Ветрова, О. Верьовкіна), розвиток автономності учня під час вивчення англійської мови (О. Бевз), формування навчальної автономії студента в позааудиторній діяльності (Т. Северина), особливості автономного навчання німецької мови в закладах вищої освіти (І. Михайлова), формування когнітивної автономності здобувачів вищої освіти (І. Сіняговська).

Науковий інтерес для нашого дослідження становить підхід Т. Гурлевої до розуміння змісту і сутності поняття «особистісна автономність» [4]. Учена пояснює, що автономність насамперед пов'язана з такими категоріями, як самопізнання, самовизначення і самореалізація. Зважаючи на це, Т. Гурлева розглядає проблему автономності в контексті особистісного зростання. Учена переконана, що автономність є сутнісною ознакою активності особистості, оскільки саме вона характеризує особистість як суб'єкта життєдіяльності. Під автономністю Т. Гурлева розглядає «здатність людини слідувати власним устремлінням, протистояти будь-якому зовнішньому тиску, мислити і поводити себе незалежно, виходячи з особистих стандартів, внутрішнього морального закону» [4, с. 74]. Як ознака особистісного зростання, автономність, на думку вченої, є рушійною силою, яка забезпечує подальший розвиток будь-якої особистості, а також її самовдосконалення.

Визначення поняття «когнітивна автономність» знаходимо в науковій праці І. Сіняговської «Можливості процесу навчання іноземних мов щодо формування когнітивної автономності студентів ВНЗ» [10]. Під когнітивною автономністю вчена розуміє «якість особистості, основу якої складають інтелектуальні здібності й уміння, готовність і прагнення до самостійності, коригування діяльності, володіння прийомами пізнавальної діяльності, узагальнені методологічні знання, самоконтроль» [10, с. 24]. Суттєвими ознаками когнітивної автономності, на думку вченої, є наявність в особистості потреби в знаннях, в самореалізації; прагнення до оволодіння ефективними способами здобуття й поглиблення знань; здатності до критичного мислення, обстоювати власну думку; уміння самостійно мислити, набувати нові знання й застосовувати ці знання в подальшій практичній діяльності [10, с. 23].

О. Заверуха розглядає автономність як здатність особистості самостійно формулювати власні життєві цілі, здійснювати вільний і незалежний вибір, розвивати такі якості, як упевненість у собі, самостійність та відповідальність [6]. Маємо також зазначити, що, на думку дослідниці, автономність є системним утворенням особистості, яке надає їй змогу незалежно і самостійно визначати й реалізовувати свідомий вибір відповідно до певних суб'єктивних і об'єктивних чинників. Автономність, як системне утворення особистості, розвивається протягом усієї її життєдіяльності й виявляється різними способами. Учена слушно вважає, що формування автономності серед підлітків невіддільно пов'язане з певними соціально-психологічними умовами розвитку особистості, зокрема, з формуванням в підлітків почуття

дорослості, прагненням самостійно ставити завдання та виконувати їх, розвитком соціальної активності, котра спрямована на засвоєння важливих для підлітків зразків поведінки і цінностей, побудовою стосунків з ровесниками та дорослими [6, с. 56].

І. Ветрова наголошує на тому, що після закінчення школи недостатній рівень сформованості автономності учнів не дає їм змогу швидко адаптуватися до нових умов навчання в закладах вищої освіти, самостійно й незалежно здобувати знання, уміння і навички; відстоювати особисті кордони [2]. У своїй науковій праці «Проблема розвитку автономності учня як необхідна складова підготовки майбутнього вчителя англійської мови» дослідниця наголошує на тому, що в науковій педагогічній літературі поняття «автономність учня» має різні трактування [2]. Більш того, сучасні науковці, на думку вченої, ототожнюють це поняття з наступними поняттями, а саме: «автономне навчання», «індивідуальне навчання», «самостійне навчання», «самоспрямоване навчання», «саморегульоване навчання» і «незалежне навчання» тощо [2].

Маємо зазначити, що в наукових працях українських учених знаходимо наступні поняття, зокрема, «освітня автономія», «навчальна автономія», які є тотожними поняттю «освітня автономність». У контексті нашого дослідження за основне приймаємо визначення поняття «автономія», надане в Законі України «Про освіту» (2017) [8]. Так, у пункті 1 статті 1 зазначено, що автономія є «правом суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом» [8]. Відповідно до пункту 27 статті 1 Закону України «Про освіту» (2017) суб'єкт освітньої діяльності є «фізичною або юридичною особою (заклад освіти, підприємство, установа, організація, громадське об'єднання), що провадить освітню діяльність» [8].

Так, наприклад, Т. Северина оперує таким поняттям як «навчальна автономія» й акцентує увагу на тому, що задля успішного життя в сучасному інформаційному суспільстві здобувачі освіти мають не лише швидко і самостійно здобувати нові знання, а й застосовувати ці знання на практиці [9]. А для цього вони мають володіти високим рівнем навчальної автономії, яку вчена інтерпретує як здатність здобувача освіти «до самокерованого навчання, готовність самостійно приймати рішення та відповідати за якість цього навчання» [9, с. 112].

На глибоке переконання О. Чехратової, навчальна автономія може реалізовуватися на різних освітніх рівнях і мати різний ступінь вияву, а повну самостійність особистість може продемонструвати в подальшій самоосвітній діяльності поза закладом освіти [11]. О. Чехратова інтерпретує навчальну автономію як здатність суб'єкта навчання до усвідомленого вивчення певного предмету [11].

І. Ветрова й О. Верьовкіна вважають, що розвиток освітньої автономії вчителя неможливо розглядати без формування освітньої автономії учня [3]. Учені виокремлюють три ознаки поняття «автономія вчителя». Так, відповідно до першої ознаки, автономію вчителя іноземної мови необхідно сприймати як його готовність розвивати автономію учнів в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти. Тобто, іншими словами, готовність учителя створювати сприятливе освітнє середовище й умови для формування автономії учнів. Сутність другої ознаки полягає в тому, що дослідниці розуміють автономію вчителя в якості невіддільного структурного компоненту його професійної педагогічної компетентності. Це означає, що вчитель усвідомлює важливість формування автономії в учнів й сприяє формуванню в них умінь самостійно управляти процесом оволодіння необхідними знаннями, уміннями і навичками з іноземної мови. На думку вчених, третя ознака поняття «автономія» виявляється в прагненні вчителя до постійного професійного розвитку й самовдосконалення. У своїх висновках І. Ветрова й О. Верьовкіна зазначають, що незважаючи на наявність значної кількості напрацювань з цієї проблеми, поняття «автономія учня» і «автономія вчителя» досі залишаються дискусійними і потребують більш глибокого обґрунтування.

Аналіз наукової педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що деякі вчені ототожнюють поняття «освітня автономність» з таким поняттям як «автономна особистість». Н. Дмитренко вважає, що в умовах швидкої глобалізації й розвитку інноваційних технологій, особливу актуальність набуває проблема реалізації автономного навчання й перетворення здобувача освіти на автономну особистість, котра вирізняється «підвищеною здатністю до самоконтролю, самоаналізу, незалежністю суджень, а також до критичної оцінки власних дій» [5, с. 76].

Визначення змісту і сутності поняття «автономна особистість» надає також І. Михайлова [7]. Учена розуміє автономну особистість як суб'єкта навчання, який «здатний усвідомлювати власні потреби, інтереси і задовольняти їх завдяки вільному вибору методів, форм та засобів навчання, які є ефективними для оволодіння необхідними базовими або додатковими знаннями з конкретної дисципліни» [7, с. 94]. І. Михайлова вважає, що формування і розвиток автономної особистості відбувається шляхом організації і провадження автономного навчання. У розумінні вченої, автономне навчання є самостійним, когнітивним і конструктивним навчанням, реалізація якого в освітньому процесі передбачає оволодіння суб'єктами навчання навичками самоконтролю. Серед структурних компонентів навичок самоконтролю вчена виокремлює вміння самостійно визначати освітню мету, організовувати і структурувати власну освітню

діяльність, оцінювати здобуті освітні результати, використовувати різні стратегії і методи навчання тощо [7].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати теоретичного аналізу наукової педагогічної літератури маємо зазначити, що освітню автономність часто ототожнюють з такими поняттями як «автономія учня», «освітня автономія», «навчальна автономія», «автономність учня», «когнітивна автономність», «автономна особистість», «особистісна автономність» тощо. Основу освітньої автономності, на нашу думку, становить така ключова компетентність як навчання впродовж життя. Освітня автономність, на наше глибоке переконання, невіддільно пов'язана з навчальною мотивацією. Здобувачі освіти, які вирізняються високим рівнем навчальної мотивації, здатні і готові брати відповідальність за власну освітню діяльність, справлятися з труднощами, долати перешкоди в досягненні мети. Варто також зазначити, що одним із центральних структурних компонентів освітньої автономності є також здатність до самоконтролю і саморегуляції. Вважаємо, що здобувачі освіти, які вирізняються високим рівнем освітньої автономності, здатні контролювати власні емоції, власні дії і поведінку.

Цілеспрямоване формування освітньої автономності в здобувачів освіти різного рівня (у тому числі й учнів закладів загальної середньої освіти) надає їм можливість бути більш адаптованими до швидкозмінних умов життя в сучасному глобалізованому суспільстві, здатними усвідомлювати важливість здобуття нових знань, умінь і навичок, а також бути готовими до безперервної освіти. Аналіз наукової педагогічної літератури дає всі підстави стверджувати, що підходи, технології, методи, методики і прийоми, які вчителі застосовують в освітньому процесі для формування освітньої автономності, забезпечують також формування в здобувачів освіти різного рівня (у тому числі й учнів закладів загальної середньої освіти) навичок критичного мислення і креативності. Здобувачі освіти вчатьсЯ добирати й аналізувати інформацію, зіставляти факти, робити обґрунтовані висновки і приймати виважені рішення, а також продукувати нові ідеї і знаходити нові способи розв'язання стандартних і нестандартних проблем. Отже, урахування різних поглядів сучасних українських учених на зміст і сутність понять, дотичних до поняття «освітня автономність» дає нам змогу стверджувати, що освітня автономність є здатністю і готовністю здобувачів освіти різного рівня (у тому числі й учнів загальної середньої освіти) вчитися самостійно, брати активну участь у плануванні, організації, контролі й оцінюванні власної освітньої діяльності, а також аргументовано висловлювати власне ставлення до освітнього процесу загалом і власної освітньої діяльності зокрема.

Подальшого наукового пошуку потребують питання, пов'язані з визначенням структури освітньої автономності учнів загальної середньої освіти й обґрунтуванням структурних компонентів досліджуваного дидактичного феномена.

Список використаних джерел

1. Бевз О. Розвиток автономності учня під час вивчення англійської мови. Сучасна іншомовна освіта в Україні: матеріали Міжн. наук.-практ. інтернет-конф., м. Умань, 2 лист. 2015 р. 2015. С. 17–18.
2. Ветрова І. Проблема розвитку автономності учня як необхідна складова підготовки майбутнього вчителя англійської мови. Нова педагогічна думка. 2017. Вип. 2 (90). С. 42–45.
3. Ветрова І., Верьовкіна О. Автономія вчителя іноземної мови: проблема визначення. Інноватика у вихованні. 2020. Вип. 11, т. 2. С. 78–85. <https://doi.org/10.35619/iiv.v2i11.227>.
4. Гурлева Т. Автономність як ознака і рушійна сила особистісного зростання. Актуальні проблеми психології. 2008. Вип. 5, т. 3. С. 61–75.
5. Дмитренко Н. Є. Теоретичні передумови виникнення автономного навчання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах. 2018. № 60 (1). С. 76–80.
6. Заверуха О. В. Психологічні особливості розвитку автономності у підлітковому віці. Проблеми сучасної психології. 2014. № 2 (6). С. 55–62.
7. Михайлова І. В. Особливості автономного навчання німецької мови у вищій школі. Збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки». 2015. Вип. 125. С. 92–98.
8. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
9. Северина Т. Формування навчальної автономії студента в позааудиторній діяльності. Актуальні питання гуманітарних наук. 2018. Вип. 20, т. 3. С. 111–115.
10. Сіняговська І. Ю. Можливості процесу навчання іноземних мов щодо формування когнітивної автономності студентів ВНЗ. Інтелект. Особистість. Цивілізація. 2017. № 14. С. 20–26.
11. Чехратова О. А. Навчальна автономія на заняттях з іноземної мови: сутність і мета впровадження. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Серія «Педагогічні науки». 2017. Вип. 78(1). С. 88–91.

References

1. Bevz O. Rozvytok avtonomnosti uchnia pid chas vyvchennia anhliiskoi movy. Suchasna inshomovna osvita v Ukraini: materialy Mizhn. nauk.-prakt. internet-konf., m. Uman, 2 lyst. 2015 r. 2015. S. 17–18.
2. Vietrova I. Problema rozvytku avtonomnosti uchnia yak neobkhidna skladova pidhotovky maibutnoho vchytelia anhliiskoi movy. Nova pedahohichna dumka. 2017. Vyp. 2 (90). S. 42–45.
3. Vietrova I., Vierovkina O. Avtonomiia vchytelia inozemnoi movy: problema vyznachennia. Innovatyka u vykhovanni. 2020. Vyp. 11, t. 2. S. 78–85. <https://doi.org/10.35619/iiv.v2i11.227>.

4. Hurlieva T. Avtonomnist yak oznaka i rushiina syla osobystisnoho zrostantia. Aktualni problemy psykholohii. 2008. Vyp. 5, t. 3. S. 61–75.
5. Dmitrenko N. Ye. Teoretychni peredumovy vynyknennia avtonomnoho navchannia. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnikh shkolakh. 2018. № 60 (1). S. 76–80.
6. Zaverukha O. V. Psykholohichni osoblyvosti rozvytku avtonomnosti u pidlitkovomu vitsi. Problemy suchasnoi psykholohii. 2014. № 2 (6). S. 55–62.
7. Mykhailova I. V. Osoblyvosti avtonomnoho navchannia nimetskoi movy u vyshchii shkoli. Zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Pedahohichni nauky». 2015. Vyp. 125. S. 92–98.
8. Pro osvitu: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
9. Severyna T. Formuvannia navchalnoi avtonomii studenta v pozaaudytornii diialnosti. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 2018. Vyp. 20, t. 3. S. 111–115.
10. Siniahovska I. Yu. Mozhlyvosti protsesu navchannia inozemnykh mov shchodo formuvannia kohnityvnoi avtonomnosti studentiv VNZ. Intel'ekt. Osobystist. Tsyvilizatsiia. 2017. № 14. S. 20–26.
11. Chekhratova O. A. Navchalna avtonomiia na zaniattiakh z inozemnoi movy: sutnist i meta vprovadzhennia. Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnoho universytetu]. Seriia «Pedahohichni nauky». 2017. Vyp. 78(1). S. 88–91.